

Makale Gönderim Tarihi 18.05.2018 – Makale Kabul Tarihi 29.05.2018

Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*Journal of Social and Cultural Studies*

www.toplumvekultur.com

**TEVÂRİH-İ ÂL-İ OSMAN'IN KÜLTÜR TARİHİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ***Kayhan Atik¹***Öz**

Kültür bir toplumun düşünce ve duygu birliğini meydana getiren ve geleneksel olarak her türlü dil, sanat, düşünce ve yaşayış biçiminin tamamı olarak tanımlanabilir. Ayrıca, Kültür tarihi belirli dönemlerin, ülkelerin ya da toplulukların düşünsel ve kültürel özelliklerini inceleyen bir bilim dalıdır. Bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi özelliklerin bütününe kültür denir. Kültür, umumiyetle insanların yaşama tarzları ve hayatlarını sürdürürken ortaya koydukları maddi-manevi bütün anlayışlarda şekline tarif edilmeye çalışılır. Fakat bazı tarihlerimiz bu konuların dışında şehir tasvirleri, tabii afetler, ovalar, kaleler, iklim ve coğrafya, bazı milletlerden ve inançlarından, çeşitli oyunlardan, Müslüman ve Müslüman olmayan milletlerin dinlerinden ve diğer yönlerinden bahseder.

Bu çalışmamızda Lütfi Paşa'nın "Tevarih-i Âl-i Osman" (Atik, 2001) adlı eserini kültür tarihi açısından incelemeye çalışacağız. Lütfi Paşa da İznik hisarı, Yalakovası, Rodos ve Rodos'ta bulunan Senjan kilisesi, Mısır ve Nil, tabii Afetlerden, Moğollar ve dinlerinden, İranlılar, Emeviler, Abbasiler, Büveyhoğulları, Fatimiler, Gazneliler, Harizmşahlar inançlarından, Osmanlıdaki bazı sosyal ve siyasi problemlerden, Sultan Bayezid, Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ı bazı konularda tenkitlerinden bahseder. Osmanlı Sultanları ve bazı hadislerle ilgili yorumları da vardır. Mesela çeşitli oyunlardan bahseder. Yemekler yendikten sonra, meydan süslendi. Etraftan gelen oyuncular meydana girerek bildiği kadar hünerlerini arz etti. Daha sonra cirit oyunu oynayarak, padişaha birçok oyun sundular. Daha sonra kabağa ok atmak, at ayağının nalın üzerinde koşarken vurmak, bunun gibi birçok oyunlar vardı. İznik Kalesini şöyle tasvir ediyor: Dört tarafı sazlık ve bataklıklarla çevrili olan İznik kalesinin, çok mükemmel mimarisinin olduğunu ve itibar edilen bir kale olduğunu belirtiyor. Bataklık ve sazlık insanların kaleye yaklaşmalarına engel oluyordu. Kale gayr-i Müslimlerle doluydu. Dört kapısı vardı; her bir kapıdan bin alaca atlı, ayrıca bunlardan daha fazla renkli atlı asker çıkardı. Gaziler sayı bakımında fazla değildi fakat dirayetli ve inançlı idiler.

Anahtar Kelimeler: *Lütfi Paşa, Tevarih-i Âl-i Osman, Kültür.*

STUDY OF TEVÂRİH-İ ÂL-İ OSMAN FROM A HISTORY OF CULTURE PERSPECTIVE**Abstract**

Culture can be defined as the whole of language, art, thought and lifestyle traditionally bringing together a society of thought and emotion. Moreover, the history of culture is a science that examines the intellectual and cultural characteristics of certain periods, countries or communities. All sorts of material and spiritual characteristics that a society produces in its historical process and which it has transferred to its origin are called culture. Culture is generally attempted to be described as the way in which people live and the way in which they perceive their material and spiritual understanding. However, some of our histories refer to city descriptions, natural disasters, plains, landmarks, climate and geography, from some nations and beliefs, from various games, from the religions and other aspects of Muslim and non-Muslim nations. In this work, we will try to examine the work of Lütfi Pasha "Tevarih-i Âl-i Osman" (Atik, 2001) in terms of cultural history. Lütfi Pasha also has some social and political problems in the Ottoman Empire, from the beliefs of the İznik, the Yalak rug, the Senjani church in Rhodes and Rhodes, the Egyptian and the Nile, and of course the Afghans, Mongols and their religions, Iranians, Umayyads, Abbasids, Bayudhous, Fatimis, Gazelles, Sultan Bayezid, Sultan Selim and Süleyman the Magnificent. There are also comments on Ottoman Sultans and some hadiths. For example, various games. After the food had set, the challenge was adorned. The players from around came into the square and offered as much tricks as he could. Later, playing the javelin game, the sultan offered many games. Then, playing the javelin game, the pavilion offered many games. Then there were a lot of games like

¹ Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, kayhanatik@hotmail.com.

throwing arrows at the chariot, biting your horse with your legs running over it. İznik describes Kalesini as follows: The İznik castle, which is surrounded by reeds and marshes on four sides, indicates that it is a very beautiful architect and a respectable castle. Swamps and reeds prevented people from approaching the hill. The castle was filled with non-Muslims. There were four gates; a thousand horsemen from each gate, and more colorful horsemen than these. The veterans were not much in numbers, but they were decent and faithful.

Keywords: *Lütfi Paşa, Tevarih-i Âl-i Osman, Culture*

Kültür kavramının sözlük anlamı üzerinde durmadan genel kabul görmüş anlamı: Bir toplumun düşünce ve duygu birliğini meydana getiren ve geleneksel olarak her türlü dil, sanat, düşünce ve yaşayış biçiminin tamamı olarak tanımlanabilir. Ayrıca, Kültür tarihi belirli dönemlerin, ülkelerin ya da toplulukların düşünsel ve kültürel özelliklerini inceleyen bir bilim dalıdır. Bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi özelliklerin bütününe kültür denir. Kültür, umumiyetle insanların yaşama tarzları ve hayatlarını sürdürürken ortaya koydukları maddi-manevi bütün anlayışlardır şeklinde tarif edilmeye çalışılır. Bunun içine gelenek-görenek, töre, ahlakî kurallar, dinî, felsefî, edebî, iktisadî toplumsal müesseseler ve sanatsal zevkler ile insanı hayata bağlayan ve onu ayakta tutmaya yarayan ruhî ve fizikî değerler dâhil edilir. Tarih biliminin bir alt dalı olarak kültür tarihi, bir toplumun uzun yıllar boyunca biriktirdiği ve bunları kuşaktan kuşağa aktardığı yaşayış, inanç ve geleneksel değerlerine kültür denir. Kültür insanı diğer canlılardan ayıran en önemli olgudur.

Tarih, insanlığın geçmişini ve onunla ilgili her şeyi araştıran bilim dalıdır. Osmanlı tarihleri genellikle savaşlar, antlaşmalar ve siyasi konulardan bahseder. Fakat bazı tarihlerimiz bu konuların dışında şehir tasvirleri, tabii afetler, ovalar, kaleler, iklim ve coğrafya, bazı milletlerden ve inançlarından, çeşitli oyunlardan, Müslüman ve Müslüman olmayan milletlerin dinlerinden ve diğer yönlerinden bahseder.

Bu çalışmamızda Lütü Paşa'nın " Tevarih-i Âl-i Osman "(Atik, 2001) adlı eserini kültür tarihi açısından incelemeye çalışacağız. Lütü Paşa eserinde İznik hisarı, Yalakovası, Rodos ve Rodos'ta bulunan Senjan kilisesi, Mısır ve Nil, tabii Afetlerden tasvirleri vardır. Moğollar ve dinleri, İranlılar, Emeviler, Abbasiler, Büveyhoğulları, Fatimiler, Gazneleler, Harizmşahlar inançlarıyla ilgili bilgiler verir. Osmanlıdaki bazı sosyal ve siyasi problemlere yer verir. Sultan Bayezid, Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ı bazı konularda tenkit eder. Osmanlı Sultanları ve bazı konularla ilgili yorumlar yapar.

1-Kale ve Beldeler Hakkında Bilgi verir

a-İznik Hisarı hakkında şu bilgiyi verir:

Lütfi paşa İznik Kalesini şöyle tasvir ediyor: Dört tarafı sazlık ve bataklıklarla çevrili olan İznik kalesinin, çok mükemmel mimarisinin olduğunu ve itibar edilen bir kale olduğunu belirtiyor. Bataklık ve sazlık insanların kaleye yaklaşmalarına engel oluyordu. Kale gayr-i Müslimlerle doluydu. Dört kapısı vardı; her bir kapıdan bin alaca atl, ayrıca bunlardan daha fazla renkli atlı asker çıkardı. Gaziler sayı bakımında fazla değildi fakat dirayetli ve inançlı idiler (Atik, 2001: s.156-157).

b-Yalakovasını şöyle tasvir eder:

Yalakovası' nın sarp dağları ve birçok hisarı vardı. Çok mükemmel imar edilmiş kaleye sahipti. Savaşlarda ve gazilerden kaçan halk buraya sığındıkça buranın nüfusu da çoğalmıştır. (Atik, 2001: s.156-157)

c-Rodos ve Rodos'ta bulunan Senjan Kilisesi hakkında şu bilgileri verir:

Her evin önünde ikişer ateş ocağı konulmuş ve ayrıca her ateş ocağının içinde birer canavar ağızlarına demir taş almış duruyor. Yedi yıl uzaktan gidene bile zarar verir, Şeddad kralın yaptığı bina gibi görkemli bina bile olsa yıkar, alt tarafında gemilerle dolu, ortası da nakışlarla doludur. Gönül hoşluğu ile bakılacak yer değildir. Üst tarafında da her hisarın dibinde çok fazla çakıl atan toplar ve tüfek atanlar vardır. Ayrıca deniz içinde bir hisar yapılmış, adına da yapay liman demişler. Orası parlak bir ateşle dolu olup, limanının kapısında kat kat zincirler bağlanmıştır. Gecedden sabaha kadar orada meşaleler yanar ve limanda gemilerle doludur. Çünkü Rodos Avrupalıların büyük bir ihtiyaç yeriymiş. Senjan orada olduğu için ve Hıristiyanların şöyle bir inançları varmış. Şayet bir Hıristiyan isyan edip günahkar olsa buraya gelerek af dilese bütün günahları affedilir. Çünkü Avrupalı dostlar, genç ve yaşlı devlet adamları, Senjan'ı ziyaret ederek yüz sürerler günahlarının affını istediler. Senjan kilisesinin içinde birkaç bin Müslüman esir vardı. Gece işkence aletleri ile zindanda ve gündüz çukurda işkence ederlerdi. Bu haber güvenilir kişilerden alınmıştır. Doğrusu budur diyerek şaha dua edildi. Şah bu bu haberleri işitince şöyle dedi. Ne kadar acı olursa olsun ilacını ona göre yapmak gerekir. Acele ederek adam kırdırmak olmaz. İhtiyatlı ve akıllı davranınca zor işler kolay olur, acele edilirse kolay işler zor olur. Fakat bu taraftan Rodos kâfirleri, Sultan Süleyman'ın heybet, kudret ve askerini görünce, kendilerinden ve hisarlarından ümit keserek, Sejan kilisesine toplanıp, Senjan'dan yardım istediler. Müslümanların zararlarını onlardan def etmesi için yalvardılar (Atik, 2001: s.249-250).

d-Rodos la ilgili olarak ise,

Kanuni Sultan Süleyman, gemiden gerektiği kadar Rodos'u seyretti. Fakat bununla yetinmeyerek, ata binerek yüksek yere çıkıp oradan içini ve dışını tekrar seyretti. Yedi kat burcun içinde Cehennem ateşi ve Zebaniler gibi toplanmışlar. Bu durumda çok uzaklardan bile yanına

yaklaşamaz. Şayet üzerinde bir kuş geçse kanatlarını döküp geçer. Ejderhanın ödü yok ki topların yanında ağzını açsın, diye bahseder (Atik, 2001: s.249).

2-İklim ve Coğrafyadan bahseder

a-Mısır ve Nil nehrinin tarihi ile ilgili olarak bilgiler verir:

Bu Mısır önceki Mısır değildir Hıtânıdır. Bu Mısır'a Kahire adını vermişler. Eski Mısır'ı Sa'id dir. Buhtü'n-Nasr yakıp yıkınca şimdiki Mısır yapılmıştır. Yavuz Sultan Selim yaşlı bir kişiden Nil'in durumunu sorunca, pir şöyle cevap verdi. Ey cihanın şahı, bu Nil Habeş vilayeti denen yerden Kamer dağı denilen yerden çıkar. Haziranın başlangıcından, Ağustos'un sonuna kadar üç ay bu vilayetlerde gece gündüz Nil rahmeti denilen devamlı yağmur yağar, seller akar. İşte bu Nil'in ayağıdır, o yağmurlar yağıp seller olunca, iki ayda bir Nil Taşar ve Mısır'a gelir. Ve nihayet Anadolu'da ortadan kalkar. Mısır halkının hayatı bu Nil'dir. Şayet bir yıl taşmasa Mısır halkı çok zara görür, eğer iki yıl taşmasa mahvolur (Atik, 2001: s.239).

3- Tabi Afetlerden şöyle bahseder:

O kadar fazla yağmur yağdı ki Halkalı deresine sığmadı ve deniz gibi etrafa yayıldı. Büyük sel önüne gelen at, adam, çadır, otağ ve diğer şeyleri önüne katıp götürdü. Sel atları, adamları, develeri yuvarladı, insanlardan bir kısmı çıplak olarak kurtuldular, kurtulamayanları denize döktü.(Atik, 2001: s.293). Askerin geçmesi için Ösek isimli hisarın yanındaki Trave nehrine köprü kuruldu. Askerin geçeceği sırada çok fazla yağmur yağdı ve nehir taşıtı. Bütün ovalar, yazılar deniz gibi olduğu için geçilemedi. Daha sonra askerın geçmesi için iki ayrı yerde tekrar köprü kuruldu.(Atik, 2001: s.294). Sonra Belgrad tarafına giderken aniden afet-i semavi gibi çok fazla yağmur yağdı. Düşman askeri günlerce gözlerini açamadılar ve başı kayısı oldular. Bir taraftan yağmurlar yağdı ve çamurlar oldu. Diğer taraftan da kıtlık oldu, insanlar ve hayvanlar yiyecek bulamadılar. Daha sonra Belgrad tarafına giderken o sudan geçildi başının çaresine baktılar (Atik, 2001: s.145).

4- Müslüman ve Müslüman olmayan milletlerin dinleriyle ve diğer yönleriyle ilgili şu bilgileri verir:

Cengizlilerin ortaya çıkması ve üstün gelmeleri ile İslam dini biraz zayıflamıştır. Hatta bazı tarihlerde şu bilgiler vardır. Cengiz Han'ın ortaya çıkışından Osman Gazi'nin zamanına kadar, Moğollar her tarafta Müslümanlar üzerine galip gelmişler, şehir, kasaba, köylerde, mescitlerin karşısına put haneler ve yollarda yüksek yerlere putlar koyarak, onlara taparlardı. Sadece bununla kalmazlar, bir yere konsalar konukluk isterlerdi. Menzilden gidecekleri zaman ulak isterlerdi. Sade bir Tatar bir köye konsa, türlü yiyecekler yese bile, belki güzel kadınlar isterdi. Çaresiz şehirlerde, kasabalarda, köylerde onlar için pazar kadınları koymuşlar ve köylerde dul kadınları onlara arz ederlerdi. Hangisini beğenirse onu alırdı, işte Müslümanların hali böyle kötüydü (Atik, 2001: s.145).

5- İrânlılardan Şöyle bahseder:

Şark diyarında Şeyh Haydar oğlu Şah İsmail ortaya çıkarak, şark beylerine üstün gelerek Rafizi mezhebini seçti. Ehl-i sünnet zümresini ve cemaatını hakir gördü ve aşağıladı. Sünnilerin mallarını alıp, kendilerini öldürdü. Irak-ı Arap'ta, Irak-ı acem de, Azerbaycan da, Horasanda, Fars da, Kirmanda asla Sünni olan kimse bırakmadı (Atik, 2001: s.145).

6- Bazı Milletlerin İnançlarından bahseder:

Emevilerin bir kısmı harici olarak bilinir. Abbasilerin bazıları İ'tizal ve Rafizi'likle bilinir.

Leys oğulları, Büveyh oğulları, Fatimiler'in çoğu Karamita yani Zındıka ve İlhad olarak bilinir. Gazneli'ler, Harizmşahlar ve Salgurluların çoğu da padişahlarına karşı nankörlük ettiler; hatta isyan ederek devlet kurmuşlardır (Atik, 2001: s.145).

7- Çeşitli Oyunlardan Bahseder:

Yemekler yendikten sonra, meydan süslendi. Etraftan gelen oyuncular meydana girerek bildiği kadar hünerlerini arz etti. Daha sonra cirit oyunu oynayarak, padişaha birçok oyun sundular. Oynayanların her biri melek yüzlü idi. Daha sonra kabağa ok atmak, at koşturmak, at ayağının nalın üzerinde koşarken vurmak, bunun gibi birçok oyunlar vardı. Bundan başka doğudan ve batıdan gelen sanatkârlar vardı. Kimi cambaz, kimi hokkabaz, kimi de çanakbaz idi. Her biri hünerlerini gösterip, padişaktan bahşişler alarak istediklerini elde ettiler (Atik, 2001: s.269-270).

8-Belde Tasvirleri:

Orhan'ı gazilerle Köprü hisarına gönderdi, orayı fetih ettiler. Sonra İznik'i kuşattılar. İznik o zaman imarlı bir hisar ve itibarlı bir şehir idi. Ve dört tarafı sazlık ve bataklık idi. O kadar ki insanlar yanına yaklaşamazlardı. Dört kapısının olduğu rivayet edilir. Her kapısında bin alaca atlı çıkardı. Bunun dışında ne kadar renkli atlı varsa hesabını sen yap. Gaziler azdı fakat inançları fazla idi. Allah

onlara itikatlarından dolayı bolluk verdi. İznik çevresini yağmaladılar, kâfirler birkaç kere çıkıp saldırdılar fakat Hak Teâlâ gazilere fırsat verdi. Kâfirleri mağlup edip, hisara koyarlardı ve hisar yanına varamazlardı. Cenkle alamayınca, Yenişehir tarafındaki dağda muhkem bir kale yaptılar. Bu kalenin içine adam koyarak İznik'i almakla onları görevlendirdiler. Bunun üzerine kâfirler çaresiz bir şekilde kalede oturdular. Gazilerde devamlı onlara doğru giderek onları kaleden dışarı çıkarmadılar. Dışarıdan da içeri kimse giremedi ve uzun müddet böyle kaldılar. Sonunda İstanbul tekfuru adam göndererek, “ üzerimize Türk geldi bizi dışarı çıkarmıyor, eğer bizi kurtarabilirsen kurtar, yoksa Türk bizi oğlumuzla kızımızla esir eder veya açlıktan kırılırız” dediler. O zamanlar İznik'e İstanbul tekfuru hükmediyordu. İstanbul tekfuru bu duruma vakıf olunca, gazileri İznik'ten uzaklaştırmak için birçok gemi hazırlayarak askeriyle birlikte gönderdi. Gemiler Yalakovasına çıktılar, sonra İznik üzerine gelip gazileri aniden bastılar. Fakat gazilerin bir casusu varmış, kâfirleri araştırıp, karaya çıkacaklarını haber almış ve bu durumu gazilere haber verdi. Gazilerde gizlice kâfirlerin çıkacakları kıyıda beklediler. Kâfirler iskele kurup, atlarını ve elbiselerini çıkarmaya çalışırken, gazilerde pusudan çıkıp, Allah Teâlâ hazretlerine sığınıp tekbir getirdiler. Atlarını kâfirlerin arasına salıp, kılıç koydular ve kâfirleri birbirine katıp onları kırdılar (Atik, 2001: s.155-156).

Her evin önünde ikişer ateş ocağı konulmuş ve ayrıca her ateş ocağının içinde birer canavar ağızlarına demir taş almış duruyor. Yedi yıl uzaktan gidene bile zarar verir, Şeddad kralın yaptığı bina gibi görkemli bina bile olsa yıkar, alt tarafında gemilerle dolu, ortası da nakışlarla doludur. Gönül hoşluğu ile bakılacak yer değildir. Üst tarafında da her hisarın dibinde çok fazla çakıl atan topraklar ve tüfek atanlar vardır. Ayrıca deniz içinde bir hisar yapılmış, adına da yapay liman demişler. Orası parlak bir ateşle dolu olup, limanının kapısında kat kat zincirler bağlanmıştır. Gecedden sabaha kadar orada meşaleler yanar ve limanda gemilerle doludur. Çünkü Rodos Avrupalıların büyük bir ihtiyaç yeriymiş. Senjan orada olduğu için ve Hristiyanların şöyle bir inançları varmış. Şayet bir Hristiyan isyan edip günahkâr olsa buraya gelerek af dilese bütün günahları affedilir. Çünkü Avrupalı dostlar, genç ve yaşlı devlet adamları, Senjan'ı ziyaret ederek yüz sürerler günahlarının affını istediler. Senjan kilisesinin içinde birkaç bin Müslüman esir vardı. Gece işkence aletleri ile zindanda ve gündüz çukurda işkence ederlerdi. Bu haber güvenilir kişilerden alınmıştır. Doğrusu budur diyerek şaha dua edildi. Şah bu bu haberleri işitince şöyle dedi. Ne kadar acı olursa olsun ilacını ona göre yapmak gerekir. Acele ederek adam kırdırmak olmaz. İhtiyatlı ve akıllı davranınca zor işler kolay olur, acele edilirse kolay işler zor olur. Fakat bu taraftan Rodos kâfirleri, Sultan Süleyman'ın heybet, kudret ve askerini görünce, kendilerinden ve hisarlarından ümit keserek, Sejan kilisesine toplanıp, Senjan'dan yardım istediler. Müslümanların zararlarını onlardan def etmesi için yalvardılar (Atik, 2001: s. 249).

9-Ak Bıyık Dedem ile Molla Yegen arasındaki konuşma:

Ak Bıyık Dedem ile Molla Yegen adlı âlimlerin konuşmalarından o günün toplum yapısı hakkında önemli bilgiler öğreniriz. İlim adamlarının sorumluluklarını ve toplum içindeki konumlarının önemini vurgular. Ayrıca o günkü ilim adamlarının maalesef içinde buldukları durumu da öğrenmiş oluyoruz.

Anadolu'da Yenişehir yakınlarında Akbıyık Dedem vardı. Bir gün Bursa'da Molla Yegen ile otururken, Akbıyık şöyle demiş: “Ey efendimiz, bu ümmi kavim ne kadar günah işlerse, bunun sebebi ilim ehlidir”. “O günahları Hak tealanın sizden sorması lazım” demiş. Molla Yegen neden sorar diye cevap vermiş. Ak Bıyık Dedem der ki: Siz zina ve livata ettiniz, parayı faize verdiniz, helal haramı fark etmediğiniz için, ümmi kavim de size bakarak yaparlar. İnsaf edelim gerçekte böyle değil midir? Ak Bıyık Dedemin dediği gibi şimdi her zaman şüpheli şeyleri reddeden hiçbir ilim ehli yoktur. Hatta ömründe bir kere ret etmeyip, helal haram demeden eline gelmesini istiyor ve çekinmiyorlar (Atik, 2001: s.161).

10-Sultanlar ve Devlet Adamlarını Tenkit:

Lütfi Paşa aslında bir devlet adamı olmasına rağmen, hem önceki sultanları hem de kendisinin hizmetinde bulunduğu ve onlarla görev yaptığı sultanları hiç çekinmeden tenkit eder.

a-Yıldırım Bayezid zamanı, Padişahı, Ulema ve Beyleri Tenkit:

Vılkoğlu kızını Sultan Bayezid'e verdi. Vılkoğlu'nun kızı gelene kadar, Sultan Bayezid içki sohbetlerini bilmezdi. Şarap sohbeti olmazdı. Osman ve Orhan Gazi zamanlarında şarap içmezlerdi. O zamandaki ilim ehli sözlerini beylere geçirirlerdi. Beyler de onların sözlerinden çıkmazlardı. Mesela Âl- i Osman'dan bir günah ve bir zulüm çıkacak olsa onu yasaklarlar ve durdururlardı. Eğer onu durduramazsa ilim adamları sultandan kaçardı. O zamanın uleması bozguncu değildi. Şimdiki ulema gibi makamlarında korkarak oturmazlardı. Şayet İslam'a aykırı ise onu yasaklarlar, sözlerini geçirirlerdi (Atik, 2001: s.162).

b-Yıldırım Bayezid zamanı, Vezir'i, kadıları ve o devri tenkit eder:

O zaman kadılık yapacak stajyerleri, medrese hocalarından isterlerdi. Bir kadılık uzun zaman boş kalırdı. Kimse kadılığı istemezdi, çünkü kadılık Cehennemden bir yerdir diyerek kadılıktan kaçarlardı. Fakat maalesef bugün kadılık için rüşvet verirler, yardım etmesi için adam ararlar. O zaman beyler ve kadı askerler kapısında horlanmış ve aşağılanmış bir şekilde durmazlardı. Osmanlı sultanlarına Acem ve Karamanlılar sohbet arkadaşı oldular. Osmanlılarda birçok günah işlediler. O sohbet arkadaşları her tarafta bir iş için talepte bulundular. Kara Hali oğlu Ali Paşa da vezir olunca

hak yolundan ayrılma, itaatsizlik, isyan ve dinden uzaklaşma çok arttı. Ayrıca meşru olmayan işler ortaya çıktı. Rüşvet almak, halkın birbirini yalanlama, yeni akçeyi kesip eski akçe ile değiştirme gibi şeyleri o ortaya çıkardı. Kadıların da en çok haddi aşmaları da rüşvet yönünden oldu. Yıldırım Han da onların durumunu öğrenince, şöyle emir verdi: “Ne kadar kadı varsa toplayın, Yenişehir de bir eve koyun ve ateşe verin, yansınlar “dedi (Atik, 2001: s.164).

11-Ulak zulmü hususunda tenkitleri:

Osmanlı Devletinde ulaştırma veya posta teşkilatındaki aksaklıkları tenkit etmiştir. Şöyle ki İstanbul dan çıkan bir ulak, istediği yerde istediği kişiden atını alıp yoluna devam diyordu. Tabii olarak devletin resmi görevlisi olduğu içinde kimse bir şey yapamıyordu. Bu uygulama devam edip, çok artınca halk artık at yerine merkep beslemeye başlamış, çok aşırıya gidince zulüm haline gelmiştir. Lütfi Paşaya kadar bu aksaklık veya zulme kimse engel olmaya veya ortada kaldırmaya kalkışmamıştır. Lütfi Paşa ise hem bunun zulüm olduğunu belirtmiş hem de bu zulmü ortadan kaldırmıştır. Yol güzergâhındaki yerlere menziller kurmuş ve oralarda devletin atlarını bekletmiş, ulaklar ihtiyaç duydukları zaman atları bu menzillerden almışlardır. İşte bu ulak zulmü ile ilgili olarak II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman’ı bu zulmü kaldırmadıkları için tenkit etmiştir.

a-Genel olarak Osmanlı Devletini tenkit etmiştir.

Osmanlılar bu ulak zulmünü Cengizlerden taklit etmişlerdir. Ulak yürütmek saltanatın bir kısmı gibi görünüyordu. Padişahlarla ilgili az veya çok bir iş olsa bir günde ulak gönderilirdi. O ulak gittikten sonra bir iş daha çıksa başka bir ulak kararı verilirdi. Yani kısaca günde kaç tane iş çıkarsa kaçsın ulak göndermeye karar verilirdi ve bunu böyle icra ederlerdi (Atik, 2001: s.284).

Âlemin sığınağı olan Sultan Süleyman veziriazamlığı bu tarihin yazarına verince, bunun yazarı taşrada, yani sancaklarda ve beylerbeyliklerde Osmanlının birçok zulmüne şahit oldum. Bu ulak zulmü de hepsinden daha kötüydü. Bendeniz yeryüzünün padişahını vebalden, diğer Müslümanları, halkı ve bizleri zulümden kurtarmak için çok büyük gayret gösterdim. Tabii ki İslam padişahını da bu zulmü ortadan kaldırmak için gayret göstermiştir. Fakat vezir-i azamlar müsaade etmemişlerdir (Atik, 2001: s.284).

b-II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim’i tenkit:

Babası Sultan Selim ve dedeleri ulak zulmünü ortadan kaldırmayı çok istemelerine rağmen, kaldıramadan dünyadan gittiler. Ben Sultan Selim’den birçok kez “bu ulak zulmü bize ne dünyada ne de ahrette rahatlık vermez” dediğini işittim. Sultan Selim, Şah İsmail’e ve onun müritlerine karşı

koydu, Çaldıranı kazandı. Mısır sultanını mağlup etti, Şam, Halep ve Hindistan'a kadar her tarafı fethetti. Yardımcısı olamadığı için ulak zulmünü kaldıramadı (Atik, 2001: s.285).

c-Kanunu Sultan Süleyman'ı Tenkit:

Allah'ın yardımı ile böyle büyük günahı hem kendi hem de babası ve dedesinin ruhunu rahatlatmıştır. Kendi namlarını da dünya sayfasında altın sayfa üzerine gümüş kalemle yazıp, kıyamete kadar iyilikle anılmaya sebep oldu (Atik, 2001: s.374).

1539 tarihinde Rüstem Paşa zamanında Sultan Süleyman, tekrar ulak zulmüne dönmüş, Osman Paşa'ya Bağdat yakınlarında Luristan beylerbeyliği vermiş, Anadolu'dan kırk kişiyi ulaklıkla görevlendirmiştir. “ Çabuk oraya yetişin, Kızılbaş oralara zarar vermesin” diye göndermişti. Ulak göndermesinin hiç faydası olmamış, zulümle aldıkları atların sahiplerinin ahı tutmuştur. O at sahiplerinin ahı tuttu, sultanın çok sevdiği oğlu Cihangir de ortaya çıktı, ansızın Cihangir öldü (Atik, 2001: s.291-292).

1534te Sultan Süleyman Tebriz'e gitti, Irak-ı Acem'i dolaşarak Irak-ı Arap'a gitti ve Bağdat'ta kışladı. O kış Bağdat'ta etraftaki memleketlere çok fazla ulak gönderdi. Bağdat la Nusaybin arasındaki ulaklar bindikleri atlardan yedi yüz kadarı yok oldu (Atik, 2001: s.290).

d-Sadrzamları tenkit:

Âlemin sığınağı olan Sultan Süleyman vezir-i azalığı bu tarihin yazarına verince, bunun yazarı taşrada, yani sancaklarda ve beylerbeyliklerde Osmanlının birçok zulmüne şahit oldum. Bu ulak zulmü de hepsinden daha kötüydü. Bendeniz yeryüzünün padişahını vebalden, diğer Müslümanları, halkı ve bizleri zulümden kurtarmak için çok büyük gayret gösterdim. Tabi ki İslam padişahını da bu zulmü ortadan kaldırmak için gayret göstermiştir. Fakat vezir-i azamlar müsaade etmemişlerdir (Atik, 2001: s.284).

12-Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve soyları ile ilgili bilgiler verir:

Lütfi Paşa Osmanlıların menşeyini Nuh peygambere dayandırarak, onların faziletli bir kavim olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Osmanlı'nın menşei ile ilgili olarak şunları söyler:

Osmanlıların menşei ile ilgili birçok tarih kitabında şunlar yazılıdır. Süleyman Şah Gazi'nin oğlu Ertuğrul'un oğlu Osman Gazi'nin nesli yukarı doğru ataları otuz altı kişidir. Bu silsile Yafes'e çıkar, Yafes'te Nuh peygamberin oğludur ve Oğuzların atasıdır (Atik, 2001: s.153).

Lütfi Paşa, Osmanlı Devletini, Anadolu Selçuklu Devleti'nin saltanat değişikliği suretiyle bir devamı gibi görmektedir. Ertuğrul'un Anadolu'ya geldiğinde Sultan Alâeddin'in ona yaylak ve kışlak

verdiğini, bütün Selçuklu Sultanlarının Ertuğrul ve Osman'ı himaye ettiklerini, Selçuklunun, Osmanlılara yol gösterici olduğunu şu ifadelerle belirtir.

Selçuklulardan hangisi padişah olsa, Ertuğrul'a, Osman'a olan ilgi alaka ve korumalarını eksik etmezlerdi (Atik, 2001: s.153-154). Selçuklular, Osman oğullarına yol gösterici ve koruyucu gibi idiler. (Atik, 2001: s.144).

Osmanlılar, Selçuklu Sultanı Keykubad'ın, Gazan Han tarafından yakalanmasına kadar, Selçuklulara itaat etmişlerdir. Osman Gazi, Selçukluların hâkimiyetleri ortadan kalkınca, Selçuklunun yerine yeni bir saltanat kurarak beyliğe geçmiştir. Ayrıca uçlardaki, Tatar şerrinden kaçarak oralara yayılan Türklerin, "memleketin çoğu Selçukluların elinden gitti; sizin Han olmanız gerekir" gibi ısrarlarından sonra beyliği kabul etmiştir. Hatta Selçukluların hâkimiyetleri zamanında, Osman Gazi bey olmamıştır. Selçukluların hâkimiyetleri ortadan kalkana kadar, Osmanlı'nın hâkimiyet kurmak için ortaya çıkmamalarının bir başka sebebi de "küfran-ı ni'me" (nankörlük) olmamak içindir. Çünkü Ertuğrul, Sultan Alâeddin'den oturacak yer istediğinde, Sultan Alâeddin de onu iyi karşılayıp yer vermiştir. Ayrıca Selçuklu Sultanları, Ertuğrul ve Osman Gazi'yi devamlı korumuşlar ve onlara her zaman yol gösterici olmuşlardır (Atik, 2001: s.145-146).

13-Bir hadis-i şerife istinaden ("Şüphesiz ki, Allah her yüzyılın başında bu ümmete dinî işlerini yenileyecek bir müceddid gönderecektir") Hadis-i şerif: (Ebu Davud, 1981: s. 480) her asrın başında dini ihya eden bir hükümdarın geleceği hususunda bilgiler verir:

Lütfi Paşa, Hz. Muhammed (s)'in bir hadis-i şerifine istinaden her asrın başında ehl-i sünnet itikadını müdafaa ve ihya eden bir büyük hükümdarın mevcudiyetinden bahseder. Bu yüzyılları tek tek verirken, yedinci yüzyılı ihya eden Osman Gazi, sekizinci yüzyılı ihya eden Yıldırım Bayezid, dokuzuncu yüzyılı ihya eden Sultan Selim'dir, diyerek en fazla Osmanlı Sultanlarını belirtmiştir. (Atik, 2001: s.145-146) Osmanlıların İslama daha fazla hizmet ettiğini ve daha faziletli bir kavim olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bütün yüzyıllarda dini yenileyenleri tek tek belirtmiştir.

Birinci yüzyılda dinin yenilenmesini Rasulullah salla'llahü 'aleyhi ve selem yapmıştı. İkinci yüzyılda 'Ömer bin 'abdu'l-'aziz yaptı ve Emevilerin sonradan ortaya çıkardığı birçok şeyi kaldırdı. Birçok bidati ortadan kaldırdı ve insanlar arasında meydana gelen birçok mezhebi ıslah etti. Üçüncü yüzyılın başını yenileyen 'Abbasilerden Harunu'r- Reşid oğlu Mu'tasım idi. Zira kardeşi Emin Muhammed birçok bidatler çıkarmıştı. Dördüncü yüzyılda dini ihya edip yenileyen Abbasilerden Kadir billah Ahmed bin Emirü'l-İshak bin el-Muktedir dir. Beşinci yüzyılda dini ihyâ idüb yenilen Âl-i Selçuk neslinden Muhammed bin Melikşah idi. O son derece din ve diyanetiyle bilinen ve adaletiyle sıfatlanmış bir kişidir. Altıncı yüz yılda dini ihyâ idüb yenileyen Cengiziler neslinden Şah Gazan Han bin Argün Han bin Hülagü Han bin Tuli Hân bin Cengiz Han idi. Yedinci yüz yılın

başını ihya idüb yenileyen 'Osman Gazi idi ki, zira ol zamanda Cengizliler ortaya çıkması ve üstünlüğü ile İslam dini bir derecede zayıflamışlardır ki tarif edilemez. Hatta Cengiz Hanın ortaya çıkışından Osman Beyin Bey olduğu zamana kadar Moğollar Müslümanlara her yerde galip gelmişlerdir. Sekizinci yüz yılda tekrar 'Osmanlılardan Yıldırım Bayezid Han oğlu Sultan Mehmed İslam dinini ihya edip yenilemiştir. Şöyle ki Çağatay taifesi yani Timurlenk askeri ile doğudan gelip ehl-i İslamı hor ve hakir görerek zayıflatmıştır. Bidat ehlini ise çok ihya etmiştir. Dokuzuncu yüz yılda tekrar Osmanlılardan Sultan Selim gelip İslam dinini yenileyip Rasulullahın sünnetini ihya etmiştir (Atik, 2001: s.144-146).

14-Osmanlı Sultanları ve Devlet Adamlarına Bakışı

Osmanlıların diğer İslam devletlerinden üstün olduğunu ve hiçbir zaman Selçuklulara karşı nankör olmadığını vurgulamaya çalışır. Osman Bey Selçuklular hâkimiyetini tamamen kaybedene kadar beyliğini ilan etmemiştir. Osman Bey Selçukluların hâkimiyeti devam ederken beyliğini ilan etseydi, Selçukluların Osmanlılara yaptığı iyiliklere karşı nankörlük yapacağını düşünüyordu..

Osmanlılar, Selçuklu Sultanı Keykubad'ın, Gazan Han tarafından yakalanmasına kadar, Selçuklulara itaat etmişlerdir. Osman Gazi, Selçukluların hâkimiyetleri ortadan kalkınca, Selçuklunun yerine yeni bir saltanat kurarak beyliğe geçmiştir. Ayrıca uçlardaki, Tatar şerrinden kaçarak oralara yayılan Türklerin, "memleketin çoğu Selçukluların elinden gitti; sizin Han olmanız gerekir" gibi ısrarlarından sonra beyliği kabul etmiştir. Hatta Selçukluların hâkimiyetleri zamanında, Osman Gazi bey olmamıştır. Selçukluların hâkimiyetleri ortadan kalkana kadar, Osmanlı'nın hâkimiyet kurmak için ortaya çıkmamalarının bir başka sebebi de "küfran-ı ni'me" (nankörlük) olmamak içindir.

Lütfi Paşa, Osmanlı ve Selçuklunun dışındaki diğer İslam devletlerinin her birinin bir kusurundan bahseder. Osmanlılar ve Selçuklularla ilgili ise şunları söyler: "Bu Osmanlılar inançları temiz, saf ve tamdır. Ayrıca Sünni Müslümanlar ve güzel ahlak sahibidirler. Selçuklular da aynı şekilde inançları temiz ve saftır. Onlardan olmayan bütün tarihçilerin ittifakıyla, Selçuklular, Osman oğullarına yol gösterici ve koruyucu gibi idiler. “ Evet Âl-i 'Osman tayifesi küfran-ı ni'me olmaktan bigayet ihtiraz idüb sakınmışlardır" (Atik, 2001: s.144-145) diyerek Osmanlı'nın Selçukluya karşı küfran-ı ni'me (nankör) olmadığını belirtir.

Tarih, insanog̃lunun geçmişteki her türlü maddi ve manevi eylemlerini araştıran bilim dalıdır. Osmanlı tarihleri genellikle savaşlar, antlaşmalar ve siyasi konulardan bahseder. Fakat bazı tarihlerimiz bu konuların dışında Şehir tasvirleri, tabi afetler, ovalar, kaleler, iklim ve coğrafya, bazı milletlerden ve inançlarından, çeşitli oyunlardan, Müslüman ve Müslüman olmayan milletlerin dinlerinden ve diğer yönlerinden, bahseder.

Lütfi Paşa'nın " Tevarih-i l-i Osman " adlı eseri incelendiği zaman Kültür tarihi açısından bir çok bilgiye sahip oluyoruz. Paşa eserinde, İznik hisarı, Yalakovası, Rodos ve Rodos'ta bulunan Senjan kilisesi, Mısır ve Nil, tabi Afetlerden, Moğollar ve dinlerinden, İranlılar, Emeviler, Abbasiler, Büveyhoğulları, Fatimiler, Gazneliler, Harizmşahlar inançlarından, Osmanlılardaki bazı sosyal ve siyasi problemlerden, Sultan Bayezid, Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ı Ulak zulmü ile ilgili tenkitleri vardır. Ayrıca Osmanlı Sultanlarının menşei ve Osmanlıların İslama hizmetleriyle ilgili yorumları da vardır.

Eser tabii olarak bir siyasi tarih olmakla beraber bize bazı kültürel konularda da bilgi verir. Çeşitli oyunlar hakkında bilgi ediniriz. Yemek yendikten sonra meydanın süslendiğini, etraftan gelen oyuncuların meydana girerek bildiği kadar hünerlerini arz ettiğini belirtiyor. Daha sonra cirit oyunu oynayarak, padişaha birçok oyun sunuyorlar. Daha sonra kabağa ok atmak, at ayağının nalın üzerinde koşarken vurmak, bunun gibi birçok oyunlar vardı. İznik Kalesini Şöyle tasvir ediyor: Dört tarafı sazlık ve bataklıklarla çevrili olan İznik kalesi, çok mükemmel mimarının olduğunu ve itibar edilen bir kale olduğunu belirtiyor. Bataklık ve sazlık insanların kaleye yaklaşmalarına engel oluyordu.

Müslüman ve Müslüman olmayan milletlerin dinlerinden ve diğer yönleri hakkında bilgi verir. Cengizlilerin ortaya çıkması ve üstün gelmeleri ile İslam dini biraz zayıflamıştır. Hatta bazı tarihlerde Şu bilgiler vardır. Cengiz Han'ın ortaya çıkışından Osman Gazi'nin zamanına kadar, Moğollar her tarafta Müslümanlar zerine galip gelmişler, Şehir, kasaba, köylerde, mescitlerin karşısına put haneler ve yollarda yüksek yerlere putlar koyarak, onlara taparlardı. Emevilerin bir kısmı harici olarak bilinir. Abbasilerin bazıları İ'tizal ve Rafizi'likle bilinir.

Leys oğulları, Büveyh oğulları, Fatimiler'in çoğu Karamita yani Zındıka ve İlhad olarak bilinir. Gazneli'ler, Harizmşahlar ve Salgurluların çoğu da padişahlarına karşı nankörlük ettiler; hatta isyan ederek devlet kurmuşlardır diyerek Osmanlıların onların hepsinden üstün olduğunu vurgulamaya çalışır. Lütfi Paşa ve benzer tarihlerimiz sayesinde Osmanlı kültür tarihi hakkında daha fazla bilgiye sahip oluyoruz.

KAYNAKÇA

Ebu Davud, Süleyman b. Eşas es – Sicistani. (1981) *Sünen-i Ebi Davud*, İstanbul. I-V.

Atik, K. (2001). *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Âl-i Osman*, Ankara.